

Ivan Milotić (ur.), *Vrsar poviješću i zbiljom*, Vrsar: Turistička zajednica Općine Vrsar, 2013., 636 str.

Početak 2013. godine javnosti je predstavljena monografija o Vrsaru i Vrsarštini pod naslovom *Vrsar poviješću i zbiljom*. Autori su ovog djela: Marin Grgeta, Dubravko Milotić, Ivan Milotić, Livio Prodan, Tomislav Sadrić, Lino Zohil, Ivan Zupanc i Kristijan Žužić. Urednik je Ivan Milotić, a izdavač Turistička zajednica Općine Vrsar. Knjiga ima 26 poglavlja, a poseban dio zauzimaju fotografije, stari zemljovid, katastarski planovi, reprodukcije isprava i ostali slikovni prilozi.

Cilj je projekta bio, po urednikovim riječima, stvoriti preglednu, prosječnom čovjeku dostupnu, jednostavnu i lako razumljivu, znanstveno utemeljenu i po znanstvenim pravilima pisanu monografiju.

U prvom poglavlju i »Uvodu« (str. 5–12) naznačen je sveobuhvatan prikaz povijesti Vrsara i okolice te način na koji će biti predstavljen daljnji rad u knjizi. Osim povijesnog i kulturološkog osvrt, autori su željeli obuhvatiti i suvremene trendove i smjernice Vrsara i Vrsarštine.

Drugo poglavlje nosi naslov »Prapovijesno doba u vrsarskome kraju i okolici« (13–38) sa šest podnaslova. Prvi podnaslov »O prapovijesti u Istri općenito« donosi nam tijek nastanjivanja Istarskog poluotoka od brončanog doba na ovamo te razvoj gradinske kulture. Drugi podnaslov, »Prapovijest o Vrsaru i okolici«, govori kako je cijeli kraj prirodno i strateški povoljna lokacija za prapovijesno naseljavanje. Vrsar i njegova okolica obiluju kamenom koji je bio osnovnim građevinskim materijalom, a posebnu kategoriju izričaja u kamenu činili su tumuli. Monografija nam u trećem podnaslovu, »Rasprostranjenost gradina u krajoliku Vrsara i okolice«, donosi popis gradina, kao npr. Mukaba, smještena na obalama Limskog zaljeva. Značajniji je lokalitet svakako Gavanov vrh ili Sveti Martin, smješten sjeverno od Vrsara, potom naselje Gradina s neprekidnošću nastanjenosti od prapovijesnih vremena. Četvrto, »Prapovijesni tumuli kod Marasa«, peto, »Gradine u doba rimskog osvajanja Istre«, i šesto potpoglavlje, »Značenje gradinske kulture u Vrsaru i okolici«, ističu značenje gradina Istre i njihovu materijalnu kulturu kao početke civilizacije na tim prostorima.

Treće se poglavlje naslova »Antika i kasna antika u Vrsaru i Vrsarskome kraju« (39–82) sastoji od pet potpoglavlja. Prvi podnaslov, »Rimska vlast na zapadnoj obali Istre«, govori nam o uspostavi rimske vlasti na tim područjima. Zatim slijede ostali podnaslovi: »Vrsarski kraj u rimskim izvorima«, »Peutingerov zemljovid i Ins(ula) Ursaria« te »Arheološki ostaci u vrsarskome kraju«. Posljednji podnaslov ovoga poglavlja, »Doba kasne antike«, govori nam o donošenju Milanskog edikta 313. godine. Njime je kršćanstvo izjednačeno sa svim ostalim religijama na području Rimskog Carstva, ukinute su sve dotadašnje zabrane i ograničenja vjerskih sloboda tako da je donošenje Milanskog edikta bilo najvažnijim trenutkom u povijesti ranog kršćanstva općenito. Ujedno je to bio i presudan trenutak javnog i legalnog djelovanja kršćana te kršćanskih zajednica, osnivanje biskupija i gradnja

crkvi. Vrsar će od kasne antike biti jednim od najznačajnijih biskupovih imanja u Porečkoj biskupiji.

»Eufrazijeva isprava iz 543. godine i njezin odraz na vrsarski kraj« (83–96) četvrto je poglavlje ove monografije i donosi nam tekst Eufrazijeve isprave iz 543. godine nazvane po tadašnjem biskupu Euphrasiusu za čijeg je episkopata izgrađena bazilika u Poreču i čiji se lik nalazi na poznatom mozaičkom prikazu u središnjoj apsidi porečke bazilike. Njome su bila određena desetinska ili četvrtinska podavanja Crkvi i državi.

Peto poglavlje donosi nam »Prve naznake srednjovjekovlja na području današnje Općine Vrsar« (97–116), a podnaslov »Povijesni kontekst« govori kako je početkom V. stoljeća onovremena Istra slijedila sudbinu zapadnih pokrajina u doba velike seobe naroda, čije su posljedice vidljive na političkom i društvenom planu Europe u narednim dvama stoljećima. Podnaslov »Prve naznake srednjovjekovlja u Vrsaru« govori o prodoru Slavena krajem VI. i početkom VII. stoljeća, čime u Istri započinje srednji vijek. Važna isprava u kojoj se prvi put u srednjem vijeku spominje Vrsar datira iz 983. kada je Oton II., car Svetog Rimskog Carstva, darovao vrsarski kaštel porečkom biskupu. Sadržaj te ranosrednjovjekovne isprave nalazi se u dokumentu iz 1542. godine, koji se čuva u Državnom arhivu u Trstu. Oko 1000. godine u Istru stiže Romuald, utemeljitelj kamaldoljanskog ogranka benediktinskog reda koji je posvetio sv. Mihovilu Arkandelu. Na sjevernim i južnim obroncima Limskog zaljeva spominju se dva krška pećinska objekta koja se i danas nazivaju njegovim imenom – Romualdova pećina – u čiju se osamu povukao nadahnut božanskom ljubavlju i vođen Duhom Svetim kako navodi Petar Damiani, Romualdov životopisac iz XI. stoljeća.

Šesto je poglavlje »Srednjovjekovni diplomatski izvori o Vrsaru i njegovoj okolini« (117–134). U tekstovima podnaslova »Srednjovjekovne isprave važne za Vrsar« autori monografije donose niz važnih isprava za Vrsar, a potom slijedi podnaslov »Pravne, političke i društvene prilike u Vrsaru temeljem srednjovjekovne diplomatike«. Vrsar je još tijekom X. st. bio drugo najznačajnije središte porečke Crkve, a vrsarski je kaštel bio uporište biskupove suverenosti u Vrsarskoj grofoviji i svojevrsno utočište u nemirnim vremenima. Treći nam podnaslov donosi »Sporove porečkoga biskupa glede granica i dijelova teritorija Vrsarske grofovije«.

Sedmo je poglavlje »Vrsarska grofovija i civilna jurisdikcija porečkog biskupa nad njome« (135–148). Ovo poglavlje govori o vrhovnoj vlasti biskupa od kasne antike pa do 1778. godine na području Vrsara. Nije postojalo odjeljivanje crkvene od civilne vlasti, već je najviša gradska vlast neposredno proizlazila iz vrhovnog crkvenog autoriteta.

Osmo je poglavlje »Vrsar i vrsarski kraj u Katastiku svih dobara Porečke biskupije iz 1540. godine« (149–154), s podnaslovima »Opći podaci« i »Vrsarska grofovija«. U navedenim podnaslovima možemo iščitati podatke o nastanku Katastika svih dobara u vlasništvu Porečke biskupije, pod naslovom »Catasto di tutti beni dell'episcopato di Parenzo«. Bio je značajan za razumijevanje imovinskih odnosa porečke Crkve u periodu od XIV. do XVI. stoljeća te ostalih podataka u svezi s poviješću, kao i gospodarsku povijest pojedinih imanja porečke Crkve, pa tako i Vrsara.

Deveto poglavlje, »Vrsar i Vrsarska grofovija od XV. do XVIII. stoljeća« (155–206), započinje podnaslovom »Povijesni kontekst«. Epidemije su kuge i malarije tijekom XV. st. znatno utjecale na poremećaj zdravstvenih i društvenih prilika u Istri, dok su u XVI. st. bile zabilježene brojne suše, potom niz potresa koji su donijeli glad i oskudicu, a time i visoku stopu smrtnosti stanovništva. Kraj XVI. i početak XVII. st. obilježili su uskočki pljačkaški pohodi na istarske gradove. No, sam Vrsar nije pretrpio razaranja, pljačkanja te ostalu štetu za vrijeme Uskočkih ratova. Tome je svakako pridonijela feudalna autonomija Vrsarske grofovije i njeno neutralno držanje za vrijeme trajanja austrijsko-mletačkih ratova, odnosno rata Cambraiske lige početkom XVI. te tijekom XVII. st. što je činilo Vrsar privlačnim imigracijskim odredištem. Doba XVII. i XVIII. st. obilježeno je razbojništvom. I u tom je smislu Vrsar bilo osebujno mjesto na Poreštini. Kao feudalni imunitet koji nije bio pod mletačkom vlašću tijekom navedenih stoljeća, postao je utočištem prognanika, od sitnih do težih prekršitelja zakona koji su se ondje nastanili. U devetom poglavlju slijede ostali podnaslovi: »O pravnom statusu Vrsarske grofovije«, »Zapisi novigradskog biskupa G. F. Tomasija i krajepisca P. Petronija«, »Katastik daća, desetinskih podavanja i livela u Vrsaru 1668. godine«, »Uspostava mletačke vlasti u Vrsaru 1778. i njezin pad 1797. godine«.

Deseto poglavlje nosi naslov »Vrsar i vrsarski kraj od XVIII. stoljeća do Drugog svjetskog rata« (207–228). »Pravna i opća povijest opatije Sveti Mihovil nad Limom« (229–250) jedanaesto je poglavlje, koje donosi pregled i tijek razvoja opatije. Tijekom arheoloških istraživanja na području Kloštra i benediktinskog opatijskog zdanja pronađeni su ostaci ranohrvatskog groblja koji upućuju da je ondje vrlo rano postojalo staroslavenko naselje što pak upućuje na ranu pokrštenost slavenskog stanovništva i prije dolaska benediktinaca. Ovdašnja benediktinska opatija puno je starija nego što se smatra, a dolaskom Romualda zadobila je autoritet te je reorganizirana i preuređena.

Dvanaesto poglavlje nosi naslov »Feudalno imanje Sveti Andrija od Kaliseda na području Gradine« (251–264). Feud svetog Andrije od Kaliseda bio je jedan od najmanjih feudalnih imanja u Istri koji je najvjerojatnije nastao krajem VIII. st., dakle, početkom franačke vlasti u Istri. Teritorijalni obuhvat feuda Calisedo sačuvan je u postojanju katastarske općine Gradina.

Trinaesto poglavlje donosi nam »Povijest Crkve u župama Vrsar i Gradina« (265–326). Podnaslov »Crkvena povijest Vrsara« govori o nastanku najstarijih crkvenih građevina u Vrsaru koje datiraju iz IV. st. i dovode se u neposrednu vezu s donošenjem Milanskog edikta, a riječ je o ostacima crkve posvećene Majci Božjoj u vrsarskom pristaništu te crkvi podignutoj na otoku Sveti Juraj pred Vrsarom. Sadrži i popis crkvi: stara župna crkva svetog Martina, župna crkva svetog Martina, crkva svetog Jurja, crkva svetog Martina, crkva svetog Petra od Flabana, crkva svetog Andrije, crkva svetog Antuna Padovanskog, crkva svete Foške, crkva Majke Božje i prvokršćanski sakralni kompleks, crkva Navještenja Blažene Djevice Marije, crkva svetog Sabe. U taj su popis uvršteni i Vrsarski kaštel – biskupska palača, vrsarski zvonik i župne kuće. Drugi je podnaslov trinaestog poglavlja »Crkvena povijest Gradine«. Rasprave o postojanju i osnutku župe Gradina odводе nas u 1720. god. kada se prvi put spominje u popisu svih župa Porečke biskupije. I u ovom

tekstu donosi se popis crkvi: župna crkva svetog Andrije, crkva Blažene Djevice Marije u Gradini, crkva svetog Andrije na Limu, crkve u opatijskome kompleksu svetog Mihovila nad Limom te opatijski kompleks Sveti Mihovil nad Limom.

»Vrsarski kamen i kamenolomi« četrnaesto je poglavlje (327–366). Podnaslov »Vrsarski kamen« govori kako vrsarski kamen zauzima posebno mjesto u povijesnom tijeku vremena kao materijal u kojem su različite civilizacije ostavile svoje najstarije, ponajbolje očuvane i najpostojanije tragove te izričaje materijalne kulture, kako na vrsarskom području, tako i na području cijele Istre i sjeverne Italije. Drugi podnaslov »Kamenolomi u Vrsaru i okolici« donosi popis ovdašnjih nalazišta kamena: kamenolom Sveti Juraj, kamenolom Montraker, kamenolom na Gavranovu vrhu (*Monte ricco*), kamenolom Kloštar, kamenolom Gradina, kamenolom Sveti Mihovil, kamenolomi u Limskome zaljevu, funtanjanski kamenolomi. Dalje u tekstu slijedi podnaslov »Podrijetlo kamena s Teodorikova mauzoleja«.

Petnaesto poglavlje nosi naslov »Municipalne institucije u Vrsaru i njihov upravni razvoj« (367–380). Vrsar tijekom povijesti nije potpadao ni pod Mlečane ni pod Habsburgovce, nego je bio dugovjeka crkvena država. Više od tisuću godina baštini tradiciju jurisdikcijske samostalnosti što donosi i razvoj odgovarajućih municipalnih institucija s drukčijim polazišnim osnovama. »Heraldički znamen Vrsara« šesnaesto je poglavlje (381–388).

Sedamnaesto poglavlje, naslova »Vrsar i vrsarski kraj na starim zemljovidima« (389–410), sadrži sljedeće podnaslove: »Vrsar na starim zemljovidima«, »Vrsarski arhipelag na starim zemljovidima«, »Gradina na starim zemljovidima«, »Sveti Mihovil na starim zemljovidima«. U ovom su poglavlju prikupljeni najznačajniji zemljovidi Vrsara i Vrsarštine, a time se dobiva i cjelovitiji prikaz većine inačica mjesnih naziva koje su se koristile tijekom povijesti.

Osamnaesto poglavlje nosi naslov »Povijest turizma u Vrsaru s osvrtom na njegove suvremene odrednice« (411–430), a podnaslovi su: »Pojam turizma i njegova povijest u Vrsaru«, »Vrsarski turizam u suvremenosti« i »Unapređenje turističke ponude u Vrsaru«. Prva značajnija pojava turizma na Vrsarštini dovodi se u vezu s već spomenutom benediktinskom opatijom Sveti Mihovil nad Limom, a ona se i uzdržavala prihodima od hodočasničkog turizma. Tradicija hodočašća i obilaska svetih mjesta održala se u Europi tijekom cijelog srednjeg i novog vijeka te se upravo u hodočašću pronalazi simbolika čovjekova zemaljskog životnog puta. Nadalje, o razvoju turizma u Vrsaru doznajemo i u devetnaestom poglavlju čiji je naslov »Turizam u Vrsaru i trendovi njegova razvoja« (431–454). Podnaslovi su: »Naturistički park Koversada u Vrsaru – skica za povijest«, »Turistički (smještajni) objekti u Vrsaru« i »Posebnosti Vrsara kao turističke destinacije«.

Dvadeseto nam poglavlje govori o »Sakralnoj zbirci u vlasništvu župe Vrsar« (455–474). Bogatu zbirku sakralnih predmeta koji potječu većinom iz Vrsara te ostalih naselja u Istri prikupio je, održavao i dokumentirao župnik Ivan Jelovac. Zbirka obuhvaća slike, skulpture, liturgijske predmete, predmete umjetničkog obrta većinom sakralne provenijencije. Dijelovi su zbirke restaurirani i očuvani te dijelom izloženi u Zavičajnom muzeju u Poreču, a dio se građe nalazi u župi Vrsar.

Dvadeset prvo poglavlje nosi naslov »Mozaici u Vrsaru« (475–486). Podnaslovi su »Otkriće M. Mirabelle Robertija – Vrsarski mozaik« i »Otkriće mozaika 2011. godine«. Dvadeset drugo je poglavlje »Park skulptura Dušana Džamonje i njegovo stvaralaštvo u Vrsaru« (487–494). Poznati kipar koji je ostvario i bogatu inozemnu karijeru u mirnom predjelu Vrsara pronalazi kutak za svoje bogato stvaralaštvo. Svoja umjetnička djela izlaže u Parku skulptura, a zajedno s njegovim domom taj kompleks danas čini dio nepokretne spomeničke baštine Republike Hrvatske te se kao kulturno dobro nalazi pod zaštitom.

Dvadeset treće poglavlje nosi naslov »Edo Murtić – Vrsar i Montraker« (495–498). Monografija predstavlja još jednog našeg poznatog umjetnika-slikara koji inspiraciju za svoja djela pronalazi u istarskom krajoliku i staru napuštenu kamenolomu Montraker. Dvadeset četvrto poglavlje govori o »Međunarodnoj studentskoj kiparskoj školi Montraker u Vrsaru« (499–502). Dvadeset peto je poglavlje »Razvoj naseljenosti na području Općine Vrsar« (503–566). Podnaslovi su ovog poglavlja: »Najstariji tragovi naseljenosti«, »Vrsar u sjeni Poreča«, »Feudi Gradina i Sveti Mihovil nad Limom«, »Stanovništvo Vrsarštine od kraja XVII. do sredine XIX. stoljeća«, »Demografski razvoj na području Vrsara od polovice XIX. do početka XX. stoljeća«, »Demografski razvoj između Prvog i Drugog svjetskog rata«, »Demografski razvoj nakon 1945. godine«.

Dvadeset šesto je ujedno i posljednje poglavlje, a nosi naslov »Općina Vrsar u suvremenosti« (567–574). Suvremena Općina Vrsar proglašena je *Zakonom o području županija gradova i općina* iz 1992. te obuhvaća naselja Vrsar i Funtana, a djeluje samostalno od 1994. godine.

Opsežno djelo *Vrsar poviješću i zbiljom* rezultat je višegodišnjeg istraživanja koje donosi sve bitnije činjenice, a u svezi su s Vrsarom tijekom prošlosti i sadašnjosti. Teme koje se obrađuju u svezi su s poviješću, kako crkvenom, tako i kulturnom, pravom, diplomacijom te pitanjima o demografskim kretanjima, migracijama, razvojem turizma i umjetničkom baštinom. Kao znanstveno-istraživački rad rezultat je brojnih znanstvenih otkrića, a otvara i prostor novim istraživanjima te je tako vrlo važan za ovaj kraj.

Sandra Koroman